

Det gamle Egypt – publikumsmagnet siden antikken

Av Kari Klæboe Kristoffersen

Det gamle Egypt interesserer oss fremdeles i dag, flere tusen år etter sin storhetstid. Hvorfor er det slik? Det finnes ingen enkelt forklaring på dette. Svaret er nok å finne i opplevelsen av et komplett kulturminnelandskap, et helhetlig, historisk landskap som funnene og fortellingene representerer for oss.

Hva er egyptologi?

Egyptologi er et fellesbegrep for studier av det gamle Egypt. Det omfatter mange fagfelt som historie, arkeologi, religions- og kunsthistorie, lingvistik, arkitektur og geografi blant andre. Egyptologi er tidsmessig begrenset til oldtidens Egypt og arkeologiske funn fra den tiden, nærmere bestemt fra omkring 5000 før til rundt 400 etter Kristi fødsel, som markerer slutten på det romerske styret i Egypt. Geografisk omfatter det også studiene i områder som ikke ligger innenfor dagens eller fortidens egyptiske grenser, men som har vært under egyptisk kontroll eller tilstedeværelse i fortiden. Kilde: Wikipedia

Det mest iøynefallende er de veldige, monumentale byggverkene, slik som pyramidene, sfinksene, templene og palassene, som er lett synlige og svært annerledes enn alt annet vi kjenner. I kontrast til dette står de små, men betydningsfulle kulturminnene slik som de mange tekstinskripsjonene i gravkamre, på kister, på steiner og papyrus. Disse var lenge utydet og uforståelige. Skrift og tegn er svært spesielle kulturminner fordi de representerer en direkte forbindelse mellom skriver og leser, og er slik sett et unikt vitnesbyrd fra fortid til nåtid.

En viktig grunn til den voldsomme interessen for det gamle Egypt er de store rikdommene av gull, edelsteiner og kunstgjenstander som ble funnet nedlagt i gravene. Dette var noe man visste om også i samtiden, og selv om mye ble gjort for å sikre gravene mot røvere, var det likevel ikke uvanlig at de ble plyndret allerede kort tid etter nedleggelsen. I et sterkt klassesdelt samfunn med mye fattigdom er det ikke rart at slike rikdommer var ettertraktet. Gull og

verdifullheter var nok også det som trakk oppmerksomheten i tiden som fulgte.

Tolkningen av hieroglyfene på begynnelsen av 1800-tallet førte til viktig, ny kunnskap om det forhistoriske samfunnet som særlig økte den akademiske interessen for det gamle Egypt. Den nye kunnskapen om samfunn og kultur inspirerte folk, og mange ønsket selv å komme dit. For noen ble dette en realitet på 1800- og 1900-tallet, i alle fall for dem som var bemedlet nok til det. Egyptisk kunst slik den er å se på veggfresker og kistemalerier i form av smykker eller skulpturer, er svært tiltalende og har fascinert mange kunstnere, designere, moteskapere, arkitekter, kunsthistorikere og lekfolk til alle tider. Det karakteristiske ved denne kunsten er at den først og fremst er svært menneskelig. Den avbilder gjerne kvinner, menn og barn med store åpne øyne, med blikket rett frem, i enkel klesdrakt og med et enkelt symbolspråk. Slik sett taler kunsten i et forståelig språk også direkte til oss i dag og gjør sitt til at interessen for det gamle Egypt er blitt så stor.

■ Bronsebyste av Thutmose IV. Copyright British Museum

EGYPTISK KRONOLOGI

PERIODE	TIDSPUNKT	DYNASTI
Den førdynastiske tid	ca. 7000 - 3100 f.Kr.	
Den tidlige dynastiske tid	3100 – 2630 f.Kr.,	1. - 3. dynasti
Det gamle rike	2630 – 2151 f.Kr.,	4. - 6. dynasti
Den første mellomperiode	2151 – 2055 f.Kr.,	7. – 11. dynasti
Mellomriket	2055 – 1633 f.Kr.	11. – 14. dynasti
Den annen mellomperiode	1633 – 1550 f.Kr.	15. – 17. dynasti
Det nye rike	1550 – 1070 f.Kr.	18. – 20. dynasti
Den tredje mellomperiode	1070 – 664 f.Kr.	21. – 25. dynasti
Senepoken	664 – 332 f.Kr.	26. – 31. dynasti
Greskromersk epoke	332 f.kr. – 639 e.Kr.	

Om å verdsette kulturminner, antikviteter og historiske kulturer

Avdekkingen av Egypts hemmeligheter har foregått over lang tid, fra de egyptiske konger som restaurerte de gamle monumentene, til romernes interesse for kunst og antikviteter, antikkens historikere og forfattere og videre fram til 1700-tallets oppdagere og vitenskapsmenn. Egyptologenes systematiske og vitenskapelige arbeider starter på slutten av 1700-tallet, en virksomhet som også inspirerte oppdagelsesreisende, eventyrere, lykkejegere og røvere på leting etter rikdommer.

De første som verdsatte det gamle Egypts historiske monumenter og bygninger var faktisk de gamle egypterne, ettersom de i noen grad restaurerte de gamle monumentene, bygningene, templene og gravene selv. Ser vi på oversikten over de ulike periodene i det gamle Egypt, var Den førdynastiske perioden blitt historisk når vi entrer tiden for

Det nye riket (se tidstabellen over). Det var da gått opp mot to tusen år, og de tidlige periodene fremstod da som gamle. Den første som er kjent for restaureringsarbeider, er Thutmose IV. Han restaurerte sfinksen i sin styringstid i det 18. dynasti. Prins Khaemweset, Ramses II's fjerde sønn, oppsøkte bygninger og graver og restaurerte dem alt i det 19. dynasti. Han ble anerkjent og nøt respekt for dette arbeidet også lenge etter sin død. Den tidlige forståelsen for kulturminner har også gjort at prins Khaemweset er blitt kalt den første egyptolog. Både Thutmose IV og Khaemweset virket i Det nye riket, som viser at egypterne selv tidlig hadde en oppfatning om disse strukturenes sosiale og kulturelle betydning.

De gamle romerne og deretter Napoleon

De estetiske, kunstneriske og antikvariske sidene ved gamlegegyptiske gjenstander og kultur har lenge

vært verdsatt også i Europa. Allerede de gamle romerne, som regjerte i Egypt i tiden før og etter Kristi fødsel, visste å sette pris på dette. De brakte skulpturer og antikviteter med seg hjem til Italia der de prydet sine hjem, hager, byer og egyptiske templer med egyptisk historisk materiale og antikviteter.

Antikkens historikere og forfattere kjente også til Egypt ettersom de hadde vært på reiser dit og skrev ned sine inntrykk og vurderinger. Av de som skrev tidlig om Egypt var historikeren Herodot (484-425 f.Kr.), den latinske prosaskriveren og berberen Apuleius (123-180 e.Kr.) og kristne forfattere som Clement Alexandria fra Aten (150-216 e.Kr.). Antikkens forfattere feilinformerte på mange måter både sin samtid og sine etterfølgere, ettersom det var en tendens til å forenkle betydningen og innholdsverdien i de egyptiske hieroglyfer. Dette skulle komme til å gjøre tolkningen av dem svært vanskelig og langtekkelig. Det var

■ Portrett av Napoleon Bonaparte. Blekk på papir, tegnet av George Cruikshank (1792-1878). Copyright British Museum.

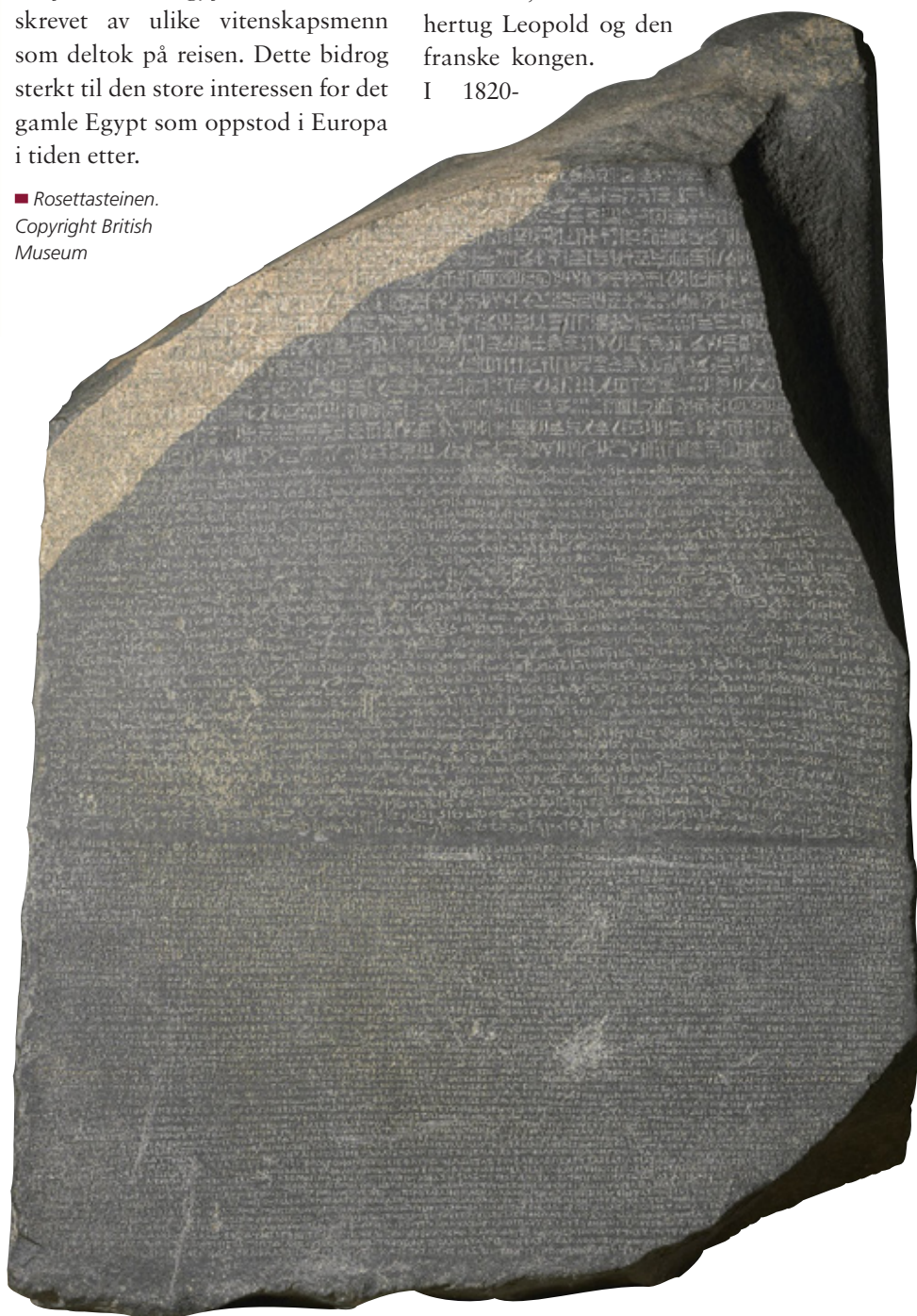
først franskmannen Jean-François Champollion som fikk æren for å lykkes med dette arbeidet så sent som i 1822.

Napoleon Bonaparte, som var lidenskapelig opptatt av Egypts forhistorie, har bidratt vesentlig til vår felles kunnskap om de gamle egypterne. De første større undersøkelser startet på 1800-tallet med Napoleons store militære ekspedisjon i 1798, et felttog som kulminerte i 1801 med Napoleons kapitulasjon mot en europeisk koalisjonsstyrke. Men felttogets første fase gav ham kontroll over Kairo gjennom erobringen av Malta og Alexandria sommeren 1798. Mye dokumentasjons- og innsamlingsarbeid ble gjort på de tre årene før hæren måtte kapitulere. Det sies at årsaken til at sfinksens nese i dag er borte og deler av ansiktspartien er ødelagt, er at Napoleons styrker brukte nesen som

målskive under skytetrening!

Napoleon hadde på felttoget med seg både kunstnere og forskere som drev et større innsamlingsarbeid, ledet av maleren og forskeren Dominique Vivant Denon. I 1802 utkom *Voyage dans la Haute et la Basse Égypte*, og i årene som fulgte *Descriptions de l'Égypte*, i alt 24 bind skrevet av ulike vitenskapsmenn som deltok på reisen. Dette bidro sterkt til den store interessen for det gamle Egypt som oppstod i Europa i tiden etter.

■ Rosettasteinen.
Copyright British
Museum

Champollion knekker koden

I løpet av 1800-tallet ble det foretatt flere store ekspedisjoner med mål om utforskning og innsamling av materiale. Jean-François Champollion drog med Ippolito Rosellini, egyptolog og professor i orientalske språk, på en større ekspedisjon i 1828-29, finansiert av storhertug Leopold og den franske kongen.

I 1820-

årene benyttet Champollion komplisert språkforskning som metode og klarte å tolke skriften på Rosettasteinen og slik også knekke koden til hieroglyfene.

Arbeidet med å avdekke Rosettasteinens hemmeligheter markerer starten på det metodiske og vitenskapelige arbeidet innen egyptologien. Men tiden var preget av storpolitikk med Napoleonskrigene og konflikten mellom de europeiske stormaktene England og Frankrike. Dette preget også det faglige arbeidet og utfordringen med å finne nøkkelen til tolkningen av tekstene. Det var et problem for Champollion at Rosettasteinen var i britisk eie, oppbevart ved British Museum, noe som gjorde at han i mange år ble nektet kopi av inskripsjonene. Tolkingsarbeidet var et kappløp mellom flere vitenskapsmenn, blant annet mellom lingvist og Champollions lærer baron Silvestre de Sacy, diplomat Johan David Åkerblad, lege Thomas Younger og Champollion selv. Disse arbeidet så å si isolert fra hverandre, hadde lite kontakt og så bare glimt av hverandres forskning underveis.

Både Younger og Åkerblad mente at dette var fonetisk eller alfabetisk tekst som kunne oversettes tegn for tegn. I 1822 publiserte Champollion en oversikt over oversettelsen av hieroglyfene og nøkkelen til det grammatikalske systemet. Hieroglyfene er et komplisert skriftspråk, men en viktig premisse for forståelsen av dem var at det er brukt en kombinasjon av lydtegn, bildetegn og tegn som uttrykker begreper. Språket er altså både et lydspråk og et skrifttegnspråk, men altså ikke et språk som bruker bokstavtegn. For å knekke koden hadde Champollion uten tvil benyttet også deler av arbeidene til forskerne som han konkurrerte med, selv om han var noe uvillig til å innrømme det selv.

Antikvitethandlerne – og de store museenes tidsalder

Napoleons ekspedisjon til Egypt førte til stor oppmerksomhet i Europa omkring egyptisk kunst og kultur som også påvirket motebildet. Dette førte også til at bemidlede eventyrere og kunstsamlere la ut på ekspedisjoner og iverksatte illegale utgravninger. Slik fant mengder

■ "The Younger Memnon". Bysten av Ramses II. Copyright: British Museum.

av egyptiske gjenstander veien til Europas sosietet. British Museum mottok store samlinger av egyptiske gjenstander fra italieneren Giovanni

■ Kiste med inskripsjon. Foto Kari Kristoffersen, Bergen Museum

■ Teshemins kiste med dekorasjon og inskripsjoner. Foto Kari Kristoffersen, Bergen Museum

Battista Belzoni, en venetiansk utforsker og antikvitethandler. Han fikk fraktet svære gjenstander til England, blant annet den over sju tonn tunge bysten av Ramses II.

De store museene ble etablert på denne tiden, blant andre Bergen Museum i 1825, bare tre år etter at Rosetta-steinen var tolket. Til vårt museum fikk vi også svært tidlig gravgods og kister med inskripsjoner. I dag har vi ikke mindre enn fire

mumier; to mennesker og to dyremumier.

De store omfanget av egyptiske gjenstander som ble samlet inn av Napoleon, ble etter franskmennenes kapitulasjon konfiskert som krigsbytte i Kairo av britene. Dette omfattet også Rosettasteinen som nå er å se sentralt plassert ved inngangen til de egyptiske samlingene ved British Museum i London. Men til tross for dette tapet ble de parisiske

magasiner i Musée du Louvre i Paris raskt fylt opp av fantastiske gjenstander i tiårene som fulgte. Mellom 1824 og 1827 ble det for eksempel tilført tre samlinger på i alt over ni tusen objekter. Auguste Mariette, som etter hvert skulle etablere Det egyptiske museum i Kairo, sendte seks tusen gjenstander til Musée du Louvre i 1852-53, inkludert den berømte Sittende skriveren.

Tut Ank Amons grav

I 1842 satte Karl Richard Lepsius på vegne av kong Frederich Wilhelm IV av Prøyssen opp en ekspedisjon etter modell av Napoleons ekspedisjon bestående av geografer, landmålere og ulike eksperter. Lepsius' arbeid var omfattende og gav han en sentral plass i egyptologisk forskning. Under ekspedisjonen til Egypt viste han imidlertid noe manglende pietetsfølelse ved at han skal ha risset inn en hyllest i hieroglyfer til den prøyssiske konge på dennes fødselsdag i steinen over inngangspartiet til den store pyramiden i Giza!

I årene som fulgte, arbeidet flere forskere med materiale fra det

■ Skriveren ved Bergen Museum. Foto Svein Skare, Bergen Museum

gamle Egypt, basert ikke minst på Champollions arbeider. I tiden mellom 1880 og 1920 gjorde man store fremskritt innen flere fagfelt. Tidligere hadde det vært spesielt fokus på skrifttolkning, oversettelser og utvikling av grammatikk og ordbøker. Etter hvert fikk også egyptologene mer kunnskap om egyptisk historie, kunst- og kulturhistorie, om politiske og administrative institusjoner samt om egyptisk religion og samfunnsliv. I tillegg ble det gjort store fremskritt innen utviklingen av en vitenskaplig arkeologisk metode.

I 1905-07 ledet amerikaneren James Henry Breasted fra Chicago den første amerikanske ekspedisjonen til Egypt og Sudan. Fotomaterialet fra denne reisen er nå tilgjengelig på nettet: <http://oi.uchicago.edu/museum/collections/pa/breasted/>. Fra nå av organiserte de ledende amerikanske universitetene ekspedisjoner til Egypt. En stor mengde egyptisk materiale er i dag å finne i USA, der bl.a. Metropolitan Museum of Art i New York har utstilt en omfattende og svært populær samling av egyptisk kunst.

Mellomkrigstiden bar sterkt preg av funnet av den rike graven til Tut Ank Amon. I november 1922 fant Howard Carter og Lord og Lady Carnarvon denne graven i Kongenes dal i Luxor. Mest kjent fra dette funnet er den vakre dødsmasken i gull. George Carnarvon finansierte utgravningene, men døde allerede året etter funnet av et myggstikk som ble infisert og førte til lungebetennelse og påfølgende død i Kairo i 1923. Hans plutselige død gav næring til ryktene om at det hvilte en forbannelse over Kongenes dal og som for-

■ Malerianalyser ved konserveringsavdelingen ved Bergen Museum gjøres av Marie Louise Lorentzen. Foto: Geirtrud Solvik, Bergen Museum

sterket oppfatningen av mystikk og spenning omkring det gamle Egypts historie. Allerede i mars 1924 utgav Agatha Christie novellesamlingen Poirot Investigates, der en av novelene handler om to plutselige dødsfall i Kongenes dal, nemlig den berømte, men fiktive egyptologen Sir John Willard og finansmannen Rupert Blibner. I løpet av fortellingen forekommer ytterligere tre dødsfall, et med cyanid, et med påført stivkrampe og et assistert selvmord!

Og det var doktoren som var den skyldige! Egyptologen døde ellers en naturlig død også i denne fortellingen.

Egyptologisk forskning i dag

Dagens forskning og forvaltning er i mye mindre grad enn før preget av sensasjonelle og spektakulære funn. I dag er det en tendens innen flere felt at man snarere arbeider med museumsrevisjon og mikroanalyser slik som pollen- og frøanalyser,

■ Mumifisert krokodille. Foto Svein Skare, Bergen Museum

tekstil- og malingsanalyser, DNA og genetiske analyser, samt radiologiske analyser ved hjelp av computertomografi (CT) og liknende. Innimellom dukker det fortsatt opp nye, spennende funn i felt som selv sagt fører til stor oppmerksomhet og som gir forskerne svært verdifull ny kunnskap, men det materialet som allerede er hentet ut, viser seg å kunne gi viktig ny kunnskap selv om det har ligget i museenes magasiner i hundre år.

Dagens forskningsprosjekt ved British Museum omfatter blant annet bearbeiding av museets eldre og nyere gjenstandssamlinger for tilrettelegging for publikum, og digitalisering, reevaluering og nypublisering av museets eldre papyrusskrifter i tillegg til flere lite spektakulære utgravninger av bosetninger og gravplasser. Disse representerer hverdagens arkeologi, og ikke makten eller elitens arkeologi. Bergen Museum revurderer på liknende måte museets materiale ved å ta i bruk ny teknologi og se materialet i sammenheng med nye resultater andre steder. Og dette har vist seg å være veldig spennende for vårt publikum.

Forskning på det gamle Egypt – spennende for deg og meg?

Ved første øyekast kan moderne forskningsmetoder virke svært lite publikumsvennlig, ikke minst dersom vi sammenlikner med tidligere tiders spektakulære oppdagelser, kontroverser, myter og resultater.

Det som gjør at interessen for det gamle Egypt likevel ikke er blitt mindre, er nok at funnene og gjenstandene fortsatt finnes. De er like vakre og mystiske i dag som den gang. De har ikke gått tapt, men er å finne i museene i mange ulike land. Man skal ikke undervurdere den magiske kraften den originale, ekte forhistoriske gjenstanden har, og museene er fulle av slike klenodier. Det publikum ser, er ikke kopier eller etterlikninger, det er den virkelige gjenstanden.

Tilgang til kunnskap har variert gjennom historien fra å være eksklusiv, til å bli inkluderende og demokratisk slik idealet har vært, ikke minst siden 1970-årene. Det arbeides fortsatt med å gjøre materiale og kunnskap om fortiden tilgjengelig for alle, både her i Norge og internasjonalt. Det vi ved museene må spørre oss om, er hvordan vi kan klare å inkludere publikum og for-

midle kunnskap, særlig om fengende tema som det gamle Egypt. Er veien å gå via de sosiale, digitale mediene som Twitter, YouTube, Flickr, Facebook og lignende? Vi mener så langt at disse mediene bare representerer en smakebit eller en invitasjon til et potensielt besøkende publikum. Det er den originale gjenstanden som er spennende og som trekker folk til museene og til kunnskapen. Dette har vi i vårt eget museum, og det er også noe vi hører fra andre museer. I den egyptiske avdelingen på British Museum står besøkende tettepakket foran hver eneste monter.

De kulturhistoriske samlinger ved Bergen Museum har hatt mumier på utstilling i mange tiår. De har vært flyttet litt rundt i bygningen, men har vært utstilt her siden midt på 1800-tallet. I 2001 ble det laget en ny, midlertidig utstilling i 3. etg. som ble så vellykket at den ble gjort permanent i 2005. Noen ytterligere forbedringer vil bli gjort i 2009 og 2010. Som ledd i et forskningsprosjekt ble det i februar 2009 foretatt CT-skanning av de fire mumiene våre: to mennesker og to dyr. Arbeidet kan du lese mer om i denne utgaven av årboken. Den store medie- og publikumsinteressen viste

at også andre lar seg begeistre over museumsgjenstander og forskning. Vi er glade for at forskningsarbeidet vi driver blir forstått og respektert slik vi opplevde det i denne prosessen. Media gav plass til våre forskere og lot dem formidle prosjektets bakgrunn, problemstillinger, metoder for undersøkelsene og foreløpige resultater direkte til publikum. Vi hadde også selv omvisninger og temakvelder i tiden som fulgte etter skanningen. Vi ønsket å la publikum få ta del i den gradvise avdekkingen av sammenhenger som et forskningsprosjekt er. Vi lot dem derfor få innsikt i rådata og hypoteser som ennå ikke var testet. Prosjektets

nettside "Mumieweb" formidler til enhver tid siste nytt. Interessen fra publikum har vært enorm og vi har hatt en fabelaktig opplevelse av engasjement, forståelse og respekt for den vitenskaplige metode og for museumsgjenstandene.

Nyttige lenker:

<http://bergenmuseum.uib.no/nettutstillinger/egypt/>

<http://bergenmuseum.uib.no/nettutstillinger/mumie/index.html>

<http://oi.uchicago.edu/museum/collections/pa/breasted/>

<http://www.louvre.fr/>

<http://www.britishmuseum.org/>

<http://www.smb.museum/smb/home/index.php>

